

Biblioteka
MISLILO

KNJIGA 1

KAKO RAZMIŠLJATI O BOGU

Marko Tulije Ciceron

KAKO RAZMIŠLJATI O BOGU
DREVNA MUDROST ZA MODERNE ČITAOCE

Kako odneti pobedu u raspravi
Drevni vodič za umetnost ubeđivanja
Ciceron

Kako biti vođa
Drevni vodič za mudre vođe
Plutarh

Kako davati
Drevni vodič za davanje i primanje
Seneka

Kako ostati pribran
Drevni vodič za kontrolu besa
Seneka

Kako umreti
Drevni vodič za kraj života
Seneka

Kako biti slobodan
Drevni vodič za stoički život
(Enhiridion i odabrani delovi Diskursa)
Epiktet

Marko Tulije Ciceron

KAKO
RAZMIŠLJATI
O BOGU

Drevni vodič za vernike i nevernike

Odabrao, preveo i napisao uvod

Filip Friman

2021.

HOW TO THINK ABOUT GOD / Marcus Tullius Cicero
Copyright © 2019 by Philip Freeman

Izdavač
Miba books, DOO
Dušana Vukasovića 33, Beograd

Za izdavača
Miloš Seferović

Urednik
Žana Jevtić

Prevod
Ivana Maksimović

Lektura i korektura
Ivana Stijović

Priprema za štampu
Aleksandar Petrović

Plasman za Srbiju
011/713-80-36
065/2783-448

Tiraž
1.000 primeraka

Štampa
Neven, Beograd
www.mibabooks.rs

Sadržaj

UVOD	7
O PRIRODI BOGOVA (2.1-44)	17
SCIPIONOV SAN	109
BELEŠKE	153

UVOD

Stari Rim je bio zemlja puna bogova.

Svaka rimska porodica poštovala je predačke lare i penate, duhove čuvare, koji su bdeli nad njihovim domaćinstvom, kao i Vestu, boginju koja se starala o svetom ognjištu u središtu svakog doma. Iza praga (kog je čuvao Janus, okrenut na obe strane) pa nadalje, bilo je tu nebrojenih božanstava polja, potoka i šume. Za razliku od grčkih bogova, ovi božanski duhovi su retko kada imali statue ili priče da ih predstavljaju. Oni su, umesto toga, bili sile prirode koje su oživljavale svaki ćošak rimskog sveta i zanemarivane su na sopstvenu odgovornost. Osim bogova kućnog ognjišta i prirode, postojali su državni kultovi posvećeni božanstvima poput Jupitera, gospodara

UVOD

nebesa, Marsa, boga poljoprivrede (ali i rata) i Bona Dee, dobre boginje kojoj su se klanjale samo žene.

Ali kako su se Rimljani širili Mediteranom, susretali su nove bogove, kao i mnoge nove ideje. Stranim božanstvima bi ponekad bila otvarana vrata Rimskog panteona, mada obično uz veliko podozrenje, posebno onima sa egzotičnog Istoka. Kibela, velika Boginja Majka Azije Minor (Anatolije), u Rim je pristigla tokom rata protiv Hanibala. Jevrejima je, uprkos njihovoj specifičnoj ideji o jednom Bogu, bilo dozvoljeno slobodno da mu se klanjaju u gradu, sve dok plaćaju porez i ne prave probleme.

Od samog početka rimske istorije, nesumnjivo je tu bilo ateista i skeptika, ali je susret sa grčkom filozofijom mnoge obrazovane Rimljane naveo da religijske tradicije svojih predaka dovode u pitanje. Neki su bili zaintrigirani Pitagorom i njegovim učenicima o reinkarnaciji i matematičkom redu

UVOD

univerzuma. Druge je privlačio Platon, Sokratov učenik i osnivač Platonove Akademije, koji je učio da postoji nevidljivi svet realniji od ovog našeg i podsticao racionalni pohod za dobrim životom. Mnogi su, kao rimski pesnik i filozof Lukrecije, utehu našli u doktrini Epikureja, koji je verovao da je sreća vrhovno dobro u životu, ne videvši dokaze božanske zainteresovanosti za ljudski rod u univerzumu sastavljenom samo od atoma. Ali najpopularnija škola grčke filozofije među obrazovanim Rimljanima bio je stoicizam kome su učili Zenon i njegovi sledbenici, kao što su bili Hrisip i Posejdonije, koji su verovali kako je vrlina vrhovno božanstvo u materijalnom, a ipak božanskom univerzumu.

Marko Tulije Ciceron je bio među onim Rimljanima, u godinama kada se Republika već gasila, koji su tražili odgovore i iza religije svojih predaka. Voleo je i poštovao tradicije svoje otadžbine, ali one nisu uspevale da zasite duboku žudnju za odgovorima o ulozi

UVOD

bogova u zemaljskom životu, tome kako je univerzum ustrojen i možda najbitnije, može li ljudski duh preživeti smrt.

Ciceron je rođen u malom italijanskom gradu nadomak Rima, ali su ga rešenost i izvanredan um 63. godine pre nove ere uzdigli na položaj konzula, najviši položaj u Rimskoj republici. Njegovoj govorničkoj veštini nije bilo premca, kao ni njegovim talentima kompromisa i umerenosti u doba političkih ekstrema. No uprkos njegovim naporima da se zadrži uloga Senata u upravljanju državom, Republika je skliznula pod diktaturu Julija Cezara, ostavljajući Cicerona na margini društva, a katkada čak i u izgnanstvu, većinu njegove političke karijere.

Upravo se tokom tih perioda izbijanja iz Rima Ciceron posvetio učenju i pisanju, iznedrivši neke od najvažnijih političkih i filozofskih pisanija klasičnog doba. Kao što je otvoreno i priznavao, većina njegovih ideja je poticala od Grka, ali nije ih on prosto

UVOD

prepisivao. Njegova sposobnost da učenja najvećih umova Grčke prilagodi širem svetu uticala je ne samo na njegovo doba već i na čitaoce vekovima kasnije, od Svetog Avgustina, do Dantea i Voltera, te Aleksandera Hamiltona.

Četrdeset pete godine pre nove ere, godinu dana pre nego što je Julije Cezar ubijen, Ciceron je napisao izvestan broj važnih filozofskih i retoričkih radova, uključujući *O prirodi bogova* (*De natura deorum*), u kom nekoliko ključnih figura rimske istorije učestvuje u zamišljenoj debati o ispravnom načinu razmišljanja o božanskom. U ovoj dugoj i fascinantnoj knjizi, Elej Epikurejac se protivi stanovištu da se bogovi imalo zanimaju za ljudske živote. Balbus Stoik, suprotno tome, zastupa viđenje da univerzum kao celinu kontroliše božanski, ali ipak materijalistički Bog koji je vrhunska i krajnja realnost (moderni čitaoci nešto slično mogu videti u Sili iz sage Zvezdanih ratova). Kota Akademik zastupa kasnija učenja

skeptika razvijena iz Platonovih razmišljanja, bacivši sumnju na gledišta i jednog i drugog. U ovoj knjizi je zastupljena središnja tačka argumenta koji zastupa Balbus Stoik.

Nekoliko godina pre toga, 51. godine pre nove ere, Ciceron imitira Platona pišući knjigu o idealima vlade. Nazvana *O republici* (*De re publica*), većina njenog teksta bila je izgubljena za moderne čitaoce, sve do 1820. godine kada je veliki deo knjige pronađen u Vatikanu. Samo je zaključak knjige, poznat kao *Scipionov san*, očuvan i studiozno proučavan od antičkih vremena preko srednjeg veka pa nadalje. U ovom izvanrednom narativu sna, koji je ovde iznesen u celosti, rimskog junaka Scipiona u obilazak nebesa vodi deda po usvojenju, Scipion Afrikanac. U toj noćnoj poseti, mlađi Scipion otkriva božanski osmišljen univerzum stoika i mesto vrle i večne duše u njemu.

Ciceron nije bio verski dogmata i zaista jeste bio čovek ispunjen mnogim sumnjama.

UVOD

Njegova verovanja, jasna iz njegovih brojnih spisa i pisama, neprestano su se menjala tokom njegovog turbulentnog života. U većini slučajeva je delovalo kao da sa puno nade veruje u stoičkog boga – iako se nikada nije izjašnjavao kao stoik – i mogućnost večnog života za vrle i čestite. U drugim periodima je izgledalo kao da dovodi u sumnju gotovo sve u vezi sa religijom, uključujući verovanje da ima bilo kakvog života posle smrti. Njegova pisanija, prevedena u ovom kratkom izdanju, oslikavaju periode života kada je imao više nade i iznose njegovu preferencu za stoičko viđenje božanskog. Za razliku od njegovih s pravom slavljениh dela o prijateljstvu i starenju ¹, ovde njegova religijska dela predstavljам modernoj publici ne toliko da bi ga ona u sopstvenom životu oponašala već da bi se steklo divljenje za duboko i uticajno viđenje božanskog tik pred zoru razdoblja hrišćanstva.²

KAKO RAZMIŠLJATI
O BOGU

DE NATURA DEORUM (2.1-44)

I. Quae cum Cotta dixisset, tum Velleius: ‘Ne ego’ inquit ‘incautus, qui cum Academico et eodem rhetore congregari conatus sim. Nam neque indisertum Academicum pertimuissem nec sine ista philosophia rhetorem quamvis eloquentem; neque enim flumine conturbor inanum verborum nec subtilitate sententiarum si orationis est siccitas. Tu autem, Cotta, utraque re valuisti; corona tibi et iudices defuerunt. Sed ad ista alias, nunc Lucilium si ipsi commodum est, audiamus.’

O PRIRODI BOGOVA (2.1-44)

1. Kada je Kota završio, Velej odgovori: „Budalasto je od mene bilo da vodim raspravu sa nekim ko je i akademik i vešt u govorništ¹tvu. Ne bih se bojao akademika koji je loš govornik niti odličnog govornika koji slabo pojmi filozofiju, jer nemam straha od bujice prazne elokvencije niti oštrih argumenata iznešenih loše. Ti si Kota, međutim, vešt u oba! Nedostajali su ti samo krug slušalaca i porota. Ali na tvoje kritike ću odgovoriti neki drugi put. Da čujemo sada Lucilija Balbusa, ako je voljan.“

2. Tum Balbus: 'Eundem equidem malle
audire Cottam, dum qua eloquentia falsos
deos sustulit eadem veros inducat. Est enim
et philosophi et pontificis et Cottae de dis in-
mortalibus habere non errantem et vagam ut
Academici sed ut nostri stabilem certamque
sententiam. Nam contra Epicurum satus su-
perque dictum est; sed aveo audire tu ipse,
Cotta, quid sentias.'

'An' inquit 'oblitus es quid initio dixerim, fa-
cilis me, talibus praesertim de rebus, quid non
sentirem, quam quid sentirem posse dicere?'

2. Onda Balbus progovori: „Ja bih radije da čujem još Kotu, kad bi samo prave bogove predstavio onako elokventno kao što je razotkrio lažne. Čovek kao što je Kota, koji je i filozof i sveštenik, trebalo bi da ima viziju besmrtnih bogova koja nije dvosmislena i neodređena kao kod akademika već sigurna i izvesna kao što je imamo mi stoici. Čuli smo dovoljno i više nego dovoljno da osporimo gledišta epikurejaca. Ono što bih zaista želeo da čujem sada od tebe, Kota, jesu tvoja verovanja.“

„Svakako“, reče Kota, „nisi zaboravio šta sam rekao na početku naše rasprave, da mi je daleko lakše, naročito po pitanjima kao što je ovo, da govorim o onome što ne verujem nego o onome u šta verujem.“

3. 'Quod si haberem aliquid quod liqueret, tamen te vicissim audire vellem, cum ipse tam multa dixissem.'

Tum Balbus: „Geram tibi morem et agam quam brevissime potero; etenim convictis Epicuri erroribus longa de mea disputatione detracta oratio est. Omnino dividunt nostri totam istam de dis immortalibus quaestionem in partis quattuor. Primum docent esse deos, deinde quales sint, tum mundum ab his administrari, postremo consulere eos rebud humanis. Nos autem hoc sermone, quae priora duo sunt sumamus; tertium et quartum, quia maiora sunt, puto esse in aliud tempus differenda.

'Minime vero' inquit Cotta 'nam et otiosi sumus et his de rebus agimus, quae sunt etiam negotiis anteponenda.'